

**GENEZE OCHRANY OBYVATELSTVA A BRANNÉ VÝCHOVY
V ČESKOSLOVENSKU (1925 AŽ 1945)**

JAN KYSELÁK

The article is aimed at familiarizing the readers with a very complicated period between the two world wars when the Czechoslovak authorities began to deal with the issue of population protection and education in this field. Apart from the content and scope of individual specialized journals that were published at that period to support national defense capabilities, it presents selected initiatives implemented in order to find solutions in this field. Furthermore, the readers are acquainted with legal documents focused on the aforementioned field and some selected professional publications. Last but not least, the article approaches the practical implementation of certain measures supporting the emerging issue of population protection and education related to this field.

Key words: Czechoslovakia; education; formation; historical evolution; population protection.

Úvodem

Nejen nástup fašismu v Itálii ve druhé polovině dvacátých let minulého století, ale zejména nacionálního socialismu v Německu v první polovině let třicátých, který pomalu přerůstal v bojovou rétoriku a lomoz zbraní, nenechával většinu evropských zemí nijak klidnými. V rámci tehdejší Československé republiky začínaly proto vznikat nejrůznější iniciativy k podpoře formování *ochrany obyvatelstva a branné výchovy* – přípravy na možný válečný konflikt. Byly vydávány první časopisy pro tuto oblast a byla také přijímána celá řada prvních právních norem, které si kladly za cíl dát této přípravě určitý řád a funkčnost. Tiskem také začaly ve velkém množství vycházet na svou dobu velmi odborné publikace, které reflektovaly vývoj v oblasti válečnictví předcházejících dvou desítek let. Účelem všech těchto aktivit bylo zejména zvýšit povědomí nejen obyvatelstva o tom, jak se na možné hrozící nebezpečí plynoucí z potenciálního ozbrojeného konfliktu připravit, a to především v relaci k novým formám vedení boje, jež se objevily v průběhu první světové války – použití letectva a bojových plynů.¹ Do popředí se zákonitě dostávala zejména problematika individuální protichemické ochrany a kolektivní ochrany. Hned z počátku je nutno také doplnit, že dnešní pojem „*ochrana obyvatelstva*“² nebyl v uvedené době zaveden (respektive v některých právních normách se vyskytoval, nebyl ovšem nikde definován), ale užíval se pojem *civilní protiletectká ochrana* (CPO).

Zpracování příspěvku se opíralo o knihovní fond Vojenského historického ústavu Praha (VHÚ Praha), Vojenského historického ústavu Bratislava, Ministerstva vnitra – generálního ředitelství Hasičského záchranného sboru, Moravské zemské knihovny v Brně (MZK v Brně), databázi Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv Ministerstva vnitra, soukromou sbírku

¹ Později nazývaných bojových látek, nyní bojových otravných látek.

² Současná definice a dělení *ochrany obyvatelstva* na „*civilní ochranu*“ a „*civilní obranu*“ – viz Usnesení vlády ČR ze dne č. 805 ze dne 23. října 2013 ke *Koncepci ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030*.

prof. PhDr. RSDr. Františka Hanzlíka, CSc., a Mgr. Milana Vyhliďala, Ph.D. (oba Univerzita obrany) a vlastní soukromé sbírky.

1. Iniciativy

Na otázky, na čem se zakládá brannost národa a které jsou podmínky branné výchovy národa, se snažil odpovědět ve své době již *dr. Miroslav Tyrš*, který tuto problematiku velmi podrobně rozpracoval ve svých publikacích v druhé polovině devatenáctého století. Nutno podotknout, že v návaznosti na Tyrše se této oblasti věnovala celá řada dalších autorů, kteří se branné výchově – cvičením, branné zdatnosti apod. dále intenzivně věnovali a to jak ke konci zmíněného století, tak i na začátku století dvacátého. I před první světovou válkou tak docházelo ke snahám o zavedení branných prvků směrem k obyvatelstvu a taktéž i do škol. Jednalo se však spíš o pokus etablovat předvojenskou výchovu zejména u chlapců.

Bezprostředně po první světové válce se společnost snažila distancovat od všeho, co připomínalo tuto válku, a proto tendence vychovávat mládež k připravenosti na jakýkoliv ozbrojený konflikt postupně opadaly.³ Ovšem již v roce 1925 se začínají objevovat první snahy o vytvoření právního systému branné výchovy. Bylo předloženo několik návrhů na uskutečnění branné výchovy a v roce 1926 (za ministra národní obrany generála Syrového) byly výsledky studia této otázky shrnuty do osnovy zákona. Nakonec však v první polovině roku 1927 nebylo dokončeno meziministerské projednávání a další práce na ohlášené osnově zákona o branné výchově byly odsunuty na dlouhých deset let – do roku 1937⁴ (blíže viz níže). Jak uvádí Šetek,⁵ branná výchova měla být podle připravovaného zákona povinná pro všechny muže od 18 let věku a měla probíhat ve zvláštních výcvikových střediscích. K jejímu zavedení nakonec nedošlo a to také kvůli tomu, že zákon pro nezáměr českých politických stran a odpor stran německých neprošel ani branným výborem Poslanecké sněmovny. U široké laické veřejnosti byl návrh zákona dokonce označován za zcela „zbytečný militarismus“.

Branná výchova tedy zůstala na bázi dobrovolnosti, organizované víceméně zanicenci pro tuto oblast. V roce 1929 vzniklo Ústředí obrany obyvatelstva. Náplní činnosti ústředí, které mělo v podstatě jen řídicí orgány a několik stovek dobrovolných nadšenců, kteří při cvičeních prováděli zatemňovací práce, protiletcká pozorování a pořádkovou službu, bylo též analyzovat možnosti protiletcké obrany obyvatelstva v našich podmínkách a připravit její organizaci. Veškerá činnost byla výlučně zaměřena na obranu proti leteckým a také chemickým útokům, což byly dvě největší hrozby této doby. Obdobnou činnost započala paralelně vyvíjet i řada dobrovolných a veřejnoprávních spolků a organizací s cílem podnítit brannou výchovu nejen dospělého obyvatelstva právě v relaci k těmto hrozbám. Vesměs chladné veřejné mínění ve vztahu k těmto aktivitám se postupně měnilo, a to hlavně po roce 1933, kdy nastoupil v Německu k moci Adolf Hitler. Německo v této době vystoupilo ze Společnosti národů, opustilo konferenci o odzbrojení a v roce 1935 zavedlo všeobecnou brannou povinnost. Odmítlo rovněž nadále dodržovat omezení výroby letadel. Výhrocující se mezinárodní situace donutila jednat i ústřední orgány státní správy naší republiky. Byl urychleně přijat *zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým*

³ ŠARDICKÁ, K.: *K obraně vlasti buď připraven: Propagace branné výchovy prostřednictvím krátkého filmu v letech 1945–1960*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 18.

⁴ KUDLÁČEK, Č. – LIER, M.: *Prvky brannosti v národě a snahy o celostátní organizaci branné výchovy*. In: Armáda a národ. Praha: Národní rada československá. Nakladatelství L. Mazač, 1938, s. 63.

⁵ ŠETEK, J.: *František Machník – agrární politik, ministr, ctitel venkova a vlastenec*. In: MARATHON, ročník 2011, č. 4, s. 22–23. [online]. [vid. 7. ledna 2016]. Dostupné z: <http://valencik.cz/marathon/11/Mar1104.htm>.

*útokům*⁶ a činnost uvedeného ústředí přebraly poradní sbory. Právě tento zákon je v současných odborných kruzích považován za právní normu, která položila základy nynější ochrany obyvatelstva v našem státě. Nutno podotknout, že jakákoliv účast obyvatelstva v přípravě k ochraně a obraně proti leteckým útokům byla v tomto období (i po nabytí účinnosti tohoto zákona) pojata zcela na principu dobrovolnosti. Obyvatelstvo sice nakonec pod hrozbou možného konfliktu s Německem (zejména opět v relaci k možnému leteckému napadení a napadení chemickými zbraněmi) o tuto přípravu určitý zájem projevovalo, i když o masovosti se v žádném případě hovořit nedalo. Základní institucí poskytující přípravu a vzdělávání v oblasti branné výchovy však stále měla zůstat škola a to především na základě přijatých výnosů Ministerstva školství a národní osvěty o výchově žactva k brannosti v letech 1934 a 1935. Branná výchova se ovšem nestala samostatným vyučovacím předmětem, ale byla realizována v rámci tělesné výchovy a dalších předmětů.

I vedle státní správy měla ve třicátých letech minulého století oblast branné výchovy své průkopníky. Mezi tyto patřily organizace nejrůznější právní povahy, např. *Svaz československého důstojnictva*, *Československá obec sokolská*, *Československý Orel*, *Československá obec střelecká*, *Československý národní svaz střelecký nebo Svaz národních gard*. V zemi Moravskoslezské se ujaly provádění branné výchovy *okresní starostenské sbory* a z důvodu jednotné organizace této výchovy taktéž nově zřízené *Zemské předsednictvo branné výchovy*. Taktéž je nutno v této souvislosti zmínit nemalé zásluhy a přínos pro rozvoj branné výchovy ze strany *Československého červeného kříže*, *hasičstva*, *Selských jízd a rovněž skautingu*.

Poměry v letech 1934 a 1935 vedly vojenskou správu k tomu, že přikročila k účinnému řešení celé otázky branné výchovy – byla vypracována její nová osnova. Text návrhu se stal předmětem jednání s čelnými tělovýchovnými organizacemi sdruženými ve společném výboru pro zvýšení brannosti lidu. Tyto organizace však s celkovou koncepcí nesouhlasily a podaly vlastní návrh. Jednání o konečné podobě osnovy byla vedena po celý rok 1936. Výsledkem jednání byl návrh textu *zákona č. 184/1937 Sb., o branné výchově*,⁷ jež v červenci 1937 po předepsaném meziministerském řízení byl předložen Národnímu shromáždění ke schválení. Zákon byl skutečně v červenci 1937 přijat, jeho účinnost nastala 1. září 1937.⁸

2. Časopisy

Mezi jeden z prvních významných časopisů, který se věnoval oblasti branné výchovy, byl epigon periodika s původním názvem *Časopis pro občanskou nauku a výchovu*.⁹ Tento byl vydáván od roku 1924 do roku 1935 a taktéž v roce 1939.¹⁰ Jeho směřování v tomto období bylo čistě do občanské nauky a výchovy. Změna názvu a zaměření od roku 1936 byla vzhledem k situaci v Evropě zákonitá. Periodikum nově přejalo název *Časopis pro občanskou a brannou výchovu*,¹¹ a bylo vydáváno od roku 1936 do roku 1939. Jeho obsah byl zaměřen jak na teoretickou, tak i praktickou stránku branné výchovy. Zahrnoval celé spektrum oblastí, které si kladly za cíl podpořit zvýšení úrovně již zmíněné branné výchovy. Oba uvedené časopisy byly primárně zaměřeny na výchovu školní mládeže.

⁶ Zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům.

⁷ Zákon č. 184/1937 Sb., o branné výchově.

⁸ KUDLÁČEK, Č. – LIER, M. c. d., s. 66–67.

⁹ Časopis pro občanskou nauku a výchovu, 1924–1935.

¹⁰ Časopis po roce 1939 změnil název na Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu (1940), později na Časopis pro školní výchovu (1941–1943).

¹¹ Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 1936–1939.

Dalším časopisem, který se výrazně věnoval v tomto období branné výchově, byl časopis *Vojenský svět*.¹² Vycházel od roku 1933 a jeho obsah byl z počátku orientován jen na válku, vojenství, vojenskou politiku, filosofii války, armádu naší republiky, cizí armády apod. Obsahové zaměření časopisu se ale postupně změnilo a od roku 1934 zahrnoval již i rubriku Brannost. Jednotlivých částí tohoto měsíčníku zaměřených na řešení otázky brannosti postupně přibývalo, až se nakonec v roce 1938 zmíněná rubrika Brannost přejmenovala na rubriku Branná výchova. Byla zároveň doprovázena dalšími novými podrubrikami, tentokrát již újeji zaměřenými, jako např. Chemická válka, Protiletecká obrana a ochrana, Střelecký sport apod.

Dalším odborným časopisem vydávaným v tomto období – v letech 1935 až 1939, byl také časopis *Obrana obyvatelstva*.¹³ Tento byl zcela svým významem srovnatelný s výše uvedenými časopisy. Jeho obsah zahrnoval veškerou tematiku z civilní protiletecké ochrany (individuální protichemickou ochranu, kolektivní ochranu, výcvik jednotek apod.), která v druhé polovině třicátých let minulého století stále více nabývala na aktuálnosti. Časopis též nezapomínal na oblast branné výchovy, ve velkém dával také prostor pro komerční reklamu na plynové masky a filtry, poplachové sirény a dále na vše co by mohlo přispět k zajištění ochrany obyvatelstva zejména proti již zmíněným leteckým útokům a bojovým otravným látkám.

Časopis *Obrana obyvatelstva*. Poslední číslo (číslo 6, ročníku IV.) časopisu bylo vydáno 15. února 1939. Do konce toho roku pak vycházely v podstatě jen přílohy ke zbývajícím nevydaným číslům. Zdroj: MZK v Brně. Foto: Jan Kyselák.

¹² *Vojenský svět*, 1933–1938.

¹³ *Obrana obyvatelstva: ústřední orgán pro obranu obyvatelstva proti leteckým útokům*. 1935–1939.

3. Právní normy

Jak již bylo jednou zmíněno, výchova k brannosti byla v roce 1934 a 1935 zakotvena formou výnosů vydaných ve věstnicích ministerstva školství a národní osvěty. Prvním z nich byl *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 1. února 1934 č. 141 026/33-II, o výchově k brannosti na středních školách a ústavech učitelstevských*.¹⁴

Uvedený výnos:

stanovoval výchovu k brannosti jako organickou součást výchovné a vzdělávací práce na středních školách a učitelstevských ústavech;

akcentoval obranný ráz naší armády a tím i cíl výchovy k brannosti – k udržení míru;

spatřoval školu jako přispívatele k brannosti především tím, že vychovávala žáky k uvědomělému a ochotnému plnění občanských povinností, mezi něž náležela i obrana státu;

zdůrazňoval roli tělocviku v pěstování tělesných i duševních schopností a taktéž roli pořadových cvičení;

podtrhoval význam ostatních předmětů ve vztahu k formování znalostí o armádě a jejího významu pro obranu vlasti a o povinnostech vůči armádě za míru a za války;

kladl důraz na znalost právního povědomí žáků nejvyšších tříd před jejich odchodem ze škol o právech a povinnostech branců;

zvýrazňoval nutnost odlišného přístupu k žákyním těchto škol v otázkách brannosti a upozorňoval na jejich možnou úlohu v souvislosti s činností Červeného kříže.

Druhým v pořadí byl *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 24. května 1935, čís. 26.969-I, o výchově žactva národních škol k brannosti*.¹⁵ Výnos mj. konstatoval vhodný základ pro výchovu mládeže k brannosti v náplni dosavadních předmětů.

Dále výnos (byť opět pouze v obecné podobě) ukládal:

věnovat se mravní a občanské výchově (nejen v rámci občanské nauky a výchovy), ale i v rámci prvouky, vlastivědy, dějepisu, zeměpisu, vyučovacího jazyka, zpěvu a tělesné výchovy – na všech stupních národní školy;

poskytovat takové vědomosti a dovednosti, které byly důležité pro zachování vlastní bezpečnosti i pro obranu státu (tudíž až na výjimky dovednosti praktické) a to opět v rámci vybraných předmětů;

zvýšenou pozornost věnovat tělesné výchově, duševním schopnostem a zdraví mládeže.¹⁶

Ve vztahu k formování ochrany obyvatelstva v rámci tehdejší republiky Československé sehrálo nejvýznamnější roli přijetí již jednou zmíněného *zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům*.¹⁷ Zákon měl celkem pět částí, které byly obsahově zaměřeny na:

ochranu před leteckými útoky;

obranu proti leteckým útokům;

ustanovení živnostenskoprávní;

ustanovení všeobecná;

ustanovení trestní.

¹⁴ *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 1. února 1934, č. 141 026/33-II, o výchově k brannosti na středních školách a ústavech učitelstevských*. Věstník Ministerstva školství a národní osvěty, 1935, ročník XVI, sešit 1, str. 39–40.

¹⁵ *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 24. května 1935, čís. 26.969-I, o výchově žactva národních škol k brannosti*. Věstník Ministerstva školství a národní osvěty, 1935, ročník XVII, sešit 6, str. 129–130.

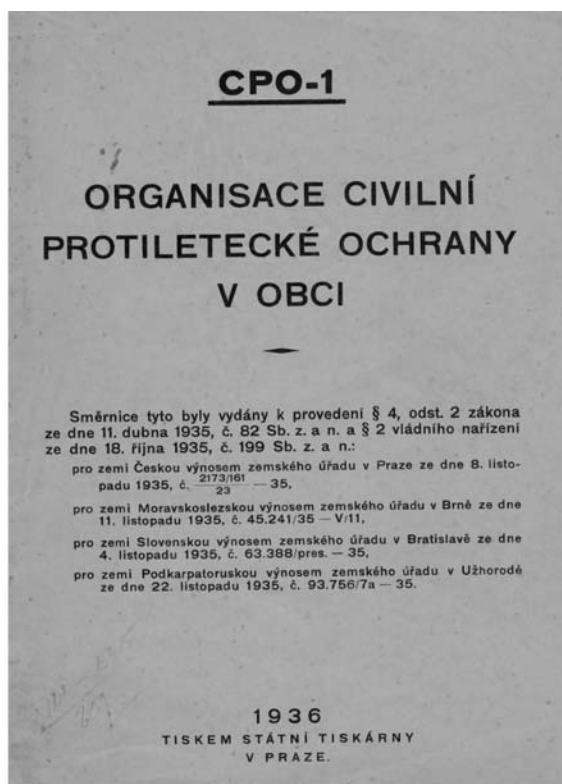
¹⁶ Obdobné výnosy pak byly vydány v roce 1938.

¹⁷ Zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., *o ochraně a obraně proti leteckým útokům*.

Místo *Ústředí obrany obyvatelstva* zakotvoval tento právní dokument u ministerstva vnitra vznik *Poradního sboru pro protiletadlovou ochranu*, ve městech a obcích pak *místních poradních výborů pro protiletadlovou ochranu*. Úkolem těchto místních poradních výborů mělo být „soustřediti ke společné práci na ochranu před leteckými útoky všechny vhodné složky, zejména zástupce úřadů státních a samosprávných, vojenských posádek, lékařů, učitelstva, organizací hasičských a samaritských, tělovýchovných spolků, ozbrojených sborů měštanských aj.“¹⁸ Vzorová pravidla pro tyto výbory vydalo Ministerstvo vnitra v návazně vydaných směrnicích – viz níže. Samotný zákon se ale oblasti branné výchovy dále nijak nedotýkal.

Zákon nabyl účinnosti 26. dubna 1935, zrušen byl 2. května 1961 nově přijatým zákonem č. 40/1961 Sb. o obraně Československé socialistické republiky.¹⁹

Na základě uvedeného zákona byla ještě v roce 1935 vydána směrnice s názvem *Organizace civilní protiletadlové ochrany (CPO) v obci*.²⁰ Tato směrnice pak byla vydána ještě jednou (ve stejném znění, byť s nevýznamně upraveným názvem – *CPO-1 Organizace civilní protiletadlové ochrany v obci*), a to v roce 1936.

CPO-1 Organizace civilní protiletadlové ochrany v obci. Vydání z roku 1936. Směrnice mj. zdůrazňují významnou úlohu letectví v příštích válkách. Zdroj: VHÚ Praha.

¹⁸ Lze snad v tomto zákoně spatřovat prapůvod vzniku současných bezpečnostních rad obcí?

¹⁹ Zákon č. 40/1961 Sb. o obraně Československé socialistické republiky, ve znění pozdějších předpisů.

²⁰ *Organizace civilní protiletadlové ochrany (CPO) v obci*. Směrnice č. 1. Praha: Zemský úřad, 1935, 32 s.

Směrnice měly část textovou a přílohou.

Obsahem textové části byl:

rozběr jednotlivých nebezpečí leteckých útoků;
rozdělení obrany a ochrany proti leteckým útokům;
osvětlení organizace civilní protiletecké ochrany v obci;
stanovení struktury orgánů protiletecké ochrany v obci;
obsahové zaměření plánu protiletecké ochrany;
řešení oblasti věcných prostředků a jiných opatření.

Přílohou část tvořily:

vzorová pravidla Místních poradních výborů pro protileteckou ochranu;
úkoly a obsah činnosti výkonných složek protiletecké ochrany;
problematika ochrany podniků.²¹

V roce 1936 nabyl rovněž účinnosti *zákon č. 131/1936 Sb., o obraně státu*.²² I tato právní norma se dotýkala oblasti ochrany obyvatelstva a branné výchovy, byť jen okrajově. Zákon zřizoval *Nejvyšší radu obrany státu* (k přípravě a organizaci obrany státu). Podle § 12 této radě příslušelo jednat a usnášet se mj. o zajištění výživy branné moci a obyvatelstva, o rozdělování surovin, výrobků a jiných věcí pro potřeby branné moci a obyvatelstva, o plánu ochrany obyvatelstva proti zásahům vnějšího útoku, čítaje v to i odsunutí (evakuaci) obyvatelstva a jeho ochranu proti leteckým a jiným podobným nepřátelským útokům nebo také o směrnících, jak se měly při výchově uplatnit zájmy obrany státu.

Zákon byl účinný od 23. června 1936, zrušen byl opět *zákonem č. 40/1961 Sb. o obraně Československé socialistické republiky*.

Základ právního zformování branné výchovy položil až v druhé polovině třicátých let minulého století rovněž již výše uvedený *zákon č. 184/1937 Sb., o branné výchově*. Uvedený zákon přinášel především zvrat v dobrovolnosti k branné výchově. Podle tohoto zákona „*Účelem branné výchovy je pěstovati v obyvatelstvu Československé republiky podle jeho věku, vzdělání a povolání (zaměstnání) ony mravní vlastnosti, tělesnou zdatnost, znalosti a dovednosti, jichž je třeba k obraně státu*.“²³ Jednotlivými složkami branné výchovy podle tohoto zákona byly:

branná průprava mravní, nauková a tělesná;

výcvik v pomocných a ochranných službách, zejména také výcvik v úkolech civilní protiletecké ochrany;

branný výcvik.

Zákon nabyl účinnosti 1. září 1937, zrušen byl 6. prosince 1951 *zákonem č. 92/1951 Sb., o branné výchově*.

K uvedenému zákonu byla následně přijata dvě vládní nařízení.

*Vládní nařízení č. 109/1938 Sb. z. a n., jimž se vydávají všeobecná prováděcí ustanovení k zákonu o branné výchově*²⁴ zahrnovalo následující oblasti:

všeobecná ustanovení;

brannou výchovu na školách;

²¹ Je možné v této směrnici spatřovat prapůvod zájmů ze strany orgánů státní správy o problematiku dnes nazývané kritické infrastruktury? V právních předpisech možná ano, i když první zmínky o významu zajištění funkčnosti důležitých objektů za války (i míru), můžeme dohledat podstatně dříve – viz např. POLÁŠEK, A.: *Plán hospodářské organizace ve válce*. Vojenské intendantní rozhledy. Praha, 1929, roč. 2, č. 2, s. 142–145.

²² Zákon č. 131/1936 Sb., *o obraně státu*, ve znění pozdějších předpisů.

²³ Zákon č. 184/1937 Sb., s. 1.

²⁴ Vládní nařízení č. 109/1938 Sb. z. a n., jimž se vydávají všeobecná prováděcí ustanovení k zákonu o branné výchově.

Ročník 1937.	817
Sbírka zákonů a nařízení státu československého.	
Číska 45. Cena: Kč 140.	Vydána dne 15. července 1937.
Obsah: 184. Zákon o branné výchově.	
<p style="text-align: center;">184. Zákon ze dne 1. července 1937 o branné výchově.</p> <p>Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:</p> <p style="text-align: center;">HLAVA I. Všeobecná ustanovení.</p> <p style="text-align: center;">§ 1. Zavedení branné výchovy.</p> <p>Veřejná péče o výchovu a vzdělání se rozkládá o brannou výchovu.</p> <p style="text-align: center;">§ 2. Účel branné výchovy.</p> <p>Účelem branné výchovy je pěstování v obyvatelstvu Československé republiky podle jeho věku, vzdělání a povolání (samostatnosti) ony mravní vlastnosti, tělesnou zdatnost, znalosti a šikovnosti, jejichž je třeba k obraně státu (§ 1 zákona o obraně státu).</p> <p style="text-align: center;">§ 3. Složky branné výchovy.</p> <p>Složky branné výchovy jsou:</p> <p>a) branná příprava mravní, nauková a tělesná, b) výcvik v pomocných a ochranných službách, zejména také výcvik v úkolech civilní protiletectvé ochrany (zkráceně „CPO.“), c) branný výcvik.</p> <p style="text-align: center;">§ 4. Povinnost k branné výchově.</p> <p>(1) Branné výchově (úplně nebo omezeně jen na některé její složky uvedené v § 3) podléhají podle dalších ustanovení československých státní občané bez rozdílu pohlaví ode dne,</p>	<p>kdy počiná jejich povinnost k školní docházce, až do konce roku, v němž dosáhnou 30. roku věku (vyjmajíc případy uvedené v odstavcích 2 a 3).</p> <p>(2) Výcviku v úkolech civilní protiletectvé ochrany podléhají i osoby starší, až do svých 50 let.</p> <p>(3) Vyžadují-li toho zájmy obrany státu, může být výcvik uvedený v odstavci 2 zaveden vládním nařízením i pro osoby starší až do jejich 60 let. V těchto věkových mezích může být za uvedených předpokladů zaveden vládním nařízením pro osoby překročivší rok, v němž dosáhly 30. roku věku, i výcvik v jiných pomocných a ochranných službách a pro muže též branný výcvik.</p> <p>(4) K branné výchově mohou být vládním nařízením přidrženi i cizinci dlejší trvale na území Československé republiky, pokud to dovolují mezinárodní smlouvy a mezinárodní právo veřejné. Cizincem sluší tu rozuměti fyzickou osobu, která nemůže prokázat československé státní občanství.</p> <p>(5) Účast při branné výchově podle tohoto zákona je občanskou povinností, za jejíž plnění nepřistupí náhrada.</p> <p style="text-align: center;">§ 5. Kde se obstarává branná výchova.</p> <p>(1) Branná výchova řadiva a studujících veřejných škol všech druhů a stupňů se obstarává na školách podle ustanovení hlavy II.</p> <p>(2) U ostatního obyvatelstva se obstarává branná výchova podle ustanovení hlavy III ve spolecích, ústavech, útvarcích atd. tam uvedených a ve střešících branné výchovy.</p> <p style="text-align: center;">§ 6. Působnost ve věcech branné výchovy.</p> <p>(1) Věci branné výchovy na školách</p>

Zákon č. 184/1937 Sb., o branné výchově. Zdroj: Databáze Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv Ministerstva vnitra.

brannou výchovu mimo školu; péči o osoby, jež utrpěly škodu na zdraví za účasti při branné výchově anebo při jejím poskytování, jakož i o pozůstalé po nich; závěrečná ustanovení.²⁵

*Vládní nařízení č. 110/1938 Sb. z. a n., o výběrech brannosti*²⁶ zahrnovalo tyto oblasti: všeobecná ustanovení; jednací řád výborů brannosti; ustanovení přechodná a závěrečná.

Základním úkolem výborů brannosti podle tohoto vládního nařízení bylo „zajistiti při branné výchově součinnost odborných a zájemnických vrstev.“²⁷

Uvedený zákon dále provázela *vyhláška č. 111/1938 Sb., již se vydávají přehledy sídel okresových velitelství branné výchovy a jejich místní působnosti se vzájemným vztahem k politickým*

²⁵ Uvedené vládní nařízení je velmi podrobné a jistě by stálo za prostudování při současném koncipování přípravy občanů k obraně státu.

²⁶ Vládní nařízení č. 110/1938 Sb. z. a n., o výběrech brannosti.

²⁷ Rovněž i toto vládní nařízení je velmi podrobné a stejně tak jako předešlé vládní nařízení by jistě stálo za prostudování při současném koncipování přípravy občanů k obraně státu.

úřadům²⁸. Vyhláška zahrnovala dva přehledy – Přehled sídel okrskových velitelství branné výchovy s jejich vztahem k velitelstvím sborů a k politickým úřadům a Přehled sídel politických úřadů s jejich vztahem k vojenským orgánům branné výchovy.

Účinnost uvedeného zákona včetně souvisejících vládních nařízení a příslušné vyhlášky byla na několik roků pozastavena, a to *Vládním nařízením č. 105/1939 Sb., jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*.²⁹ Zpětné nabytí účinnosti nastalo *dekretem D125/1945_Sb. o zřízení Svazu brannosti*.³⁰

Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava vstoupily na našem území v platnost některé dříve přijaté německé právní normy vztahující se sice k ochraně a obraně, branné výchovy běžného obyvatelstva se však nedotýkaly a tato je pak po celé válečné období v útlumu.

Po vzniku samostatné Slovenské republiky 14. března 1939 nastávají v právním prostředí pro předmětné oblasti dvě zásadní změny. Nově byl pro tento stát přijat *zákon č. 280/1940 Sl. z., o civilnej protileteckej ochrane*,³¹ který pro období války zrušuje na Slovensku *zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům*.

Tento zákon řešil následující oblasti:

cíl a začlenění civilní protiletecké ochrany;
výstražnou protileteckou ochrannou službu, pohyblivou a místní bezpečnostní a pomocnou protileteckou ochrannou službu, protileteckou ochrannou službu podniků a závodů, a svépomocnou a rozšířenou svépomocnou protileteckou ochrannou službu;
protileteckou ochranu ve zvláštních odvětvích veřejné správy;
místní příslušnost civilní protiletecké ochrany, práva a povinnosti obvodního velitele a povinnosti civilní protiletecké ochrany vůbec;
lékařskou péči a zajištění osob začleněných v civilní protiletecké ochraně;
vyžadování věcí a vyvlastnění;
výrobu a prodej plynových masek a jejich součástí;
povinnost mlčenlivosti, oprávnění orgánů civilní protiletecké ochrany; výdaje a jejich hrazení a trestní ustanovení.

Účinnost zákona se datuje k 23. říjnu 1940.

Další změna se týkala branné výchovy, která se zpočátku řídila stále platným zákonem č. 184/1937 Sb., *o branné výchově*. V roce 1943 byl však na Slovensku přijat zákon nový, a to *zákon č. 31/1943 Sl. z., o brannej výchove*.³² Zákon chápal úlohu branné výchovy jako výchovu národa v duchu zásad brannosti prohlubováním národního sebevědomí, pěstováním tělesné zdatnosti a vštepováním odborných vědomostí pro obranu státu. Zároveň rušil před válkou přijatý zákon č. 184/1937 Sb., *o branné výchově* a všechny k němu vydané prováděcí předpisy (viz výše).

Zákon nabyl účinnosti 13. května 1943.

²⁸ Vyhláška č. 111/1938 Sb. z. a n., *jíž se vydávají přehledy sídel okrskových velitelství branné výchovy a jejich místní působnosti se vzájemným vztahem k politickým úřadům*.

²⁹ Vládní nařízení č. 105/1939 Sb., *jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*.

³⁰ Dekret presidenta republiky 125/1945 Sb., *o zřízení Svazu brannosti*.

³¹ Zákon č. 280/1940 Sl. z., *o civilnej protileteckej ochrane*.

³² Zákon č. 31/1943 Sl. z., *o brannej výchove a zmene niektorých predpisov o civilnej protileteckej ochrane*.

4. Odborné publikace

Již v první polovině třicátých let začínaly tiskem vycházet nejrůznější publikace, které si kladly za cíl podpořit především brannou výchovu obyvatelstva.

Mezi základní bylo možno zařadit *Rukověť branné výchovy*, schválenou ministerstvem národní obrany. Obsah rukověti udával pro další období směr, kterým se branná výchova měla ubírat. Byla rozdělena do dvou úrovní přípravy a vzdělávání – nižší a vyšší. Tiskem byla vydávána v letech 1934 až 1937. Obsahem nižšího stupně, schváleného v roce 1934, bylo osvětlení³³:

branné povinnosti;

mravní a tělesné výchovy;

první pomoci;

organizace ministerstva obrany, vojenských jednotek, druhů vojsk, apod.;

pořadového výcviku;

činnosti v terénu;

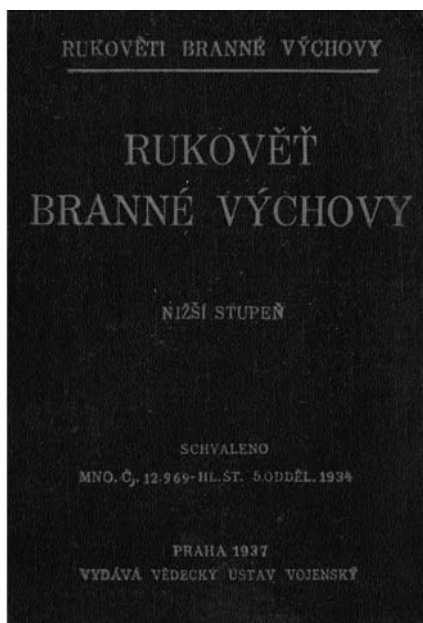
poходů a ubytování;

styku a spojení;

obranu proti plynům a obranu proti letectvu;

služebního řádu a jeho významu.

Význam této rukověti podtrhovala předmluva ministra národní obrany B. Bradáče, v níž byla zdůrazněna zejména mravní a tělesná příprava. Ministr také konstatoval, že „*Vzrůstající zájem o brannost nesmí ustrnouti na předváděných ukázkách tělesné výchovy a branného nácviku.*“³⁴

Rukověť branné výchovy. Nižší stupeň. Rukověť zahrnovala znalosti a dovednosti, které si mohl osvojit každý občan bez vynaložení zvláštních prostředků. Zdroj: MZK v Brně.

³³ *Rukověť branné výchovy. Nižší stupeň.* Praha: Vědecký ústav vojenský, 1937. 264 s.

³⁴ Tamtéž, s. 5.

Vyšší stupeň rukověti – schválený v roce 1936, pak zahrnoval a zdůrazňoval tyto oblasti:³⁵
 návod na polní skautské hry a význam skautingu pro brannost;
 táboření;
 výcvik v terénu a ve střelbě z pěchotních zbraní a vrh granátem;
 styk a spojení;
 obranu proti plynům a obranu proti letectvu;
 vojenské zpravodajství;
 pořadový výcvik s puškou a na koni;
 strážní službu;
 přesuny a ubytování;
 bojový výcvik jednotlivce a průzkumné hlídky apod.

Rovněž i zde podtrhovala význam této rukověti předmluva ministra národní obrany F. Machníka, který hned v jejím úvodu zdůrazňuje, že „*Jen ten národ je hoden samostatnosti, který si ji dovede uhájit i železem.*“³⁶

Vyšší stupeň rukověti také připomínal tradice a minulost našeho vojenství. Zdroj: MZK v Brně.

Odborných publikací zaměřených především na praktickou stránku branné výchovy (zejména školní mládeže) vycházela následně celá řada. Za připomenutí ovšem stojí i publikace, jež navazovaly na výše uvedené rukověti a kladly si za cíl mj. vzdělávat a připravovat i instruktory branné výchovy – jako např. *Příručka branné výchovy* z roku 1937.³⁷ V úvodu příručky autor zdůrazňoval, že „*Úkolem této práce jest podati vychovatelům a osvětovým pracovníkům návod a výběr látky pro mravní výchovu k brannosti na školách národních, nižších, středních a v rodinách. Zásadou bylo vyhýbati se látce, kterou lze snadno najíti řádně zpracovanou v Rukověti branné výchovy nebo v četných příručkách občanské nauky.*“³⁸

Příručka byla zaměřena na problematiku:

mravní výchovy k brannosti;
 výchovy k branným ctnostem;
 historických vzorů brannosti (husité, Československé legie);

³⁵ *Rukověť branné výchovy. Vyšší stupeň.* Praha: Vědecký ústav vojenský, 1936. 392 s.

³⁶ Tamtéž, s. 5.

³⁷ DOLENSKÝ, J.: *Příručka branné výchovy pro učitelstvo národních škol.* Praha: Státní nakladatelství, 1937, 164 s.

³⁸ Tamtéž, s. 3.

otázky lidstva a míru;
 tradic a idejí československé armády;
 ukázek branné výchovy mravní v různých předmětech a
 branné výchovy v rodině.

5. Praktická realizace vybraných opatření

Jako reakce na dva nejvýznamnější fenomény první světové války – použití vojenského letectva a bojových otravných látek, byl celý formující se systém ochrany obyvatelstva a posléze i branné výchovy v prvé řadě zaměřen na eliminaci této hrozby. Proto byla pozornost odpovědných orgánů orientována především na zformování plně fungující organizace Civilní protiletectkové ochrany a na zajištění individuální protichemické ochrany a kolektivní ochrany. Opomíjeny nebyly samozřejmě i takové oblasti, jako varování, evakuace, požární ochrana, samaritství apod.

Civilní protiletectková ochrana a její organizace

Zabezpečováním ochrany obyvatelstva bylo pověřeno Ministerstvo vnitra, které delegovalo jednotlivé úkoly na ty orgány veřejné správy, které v rámci své činnosti vyřizovaly obdobnou agendu. Převážně se jednalo o obecní, policejní a okresní úřady, tj. ty, které dobře znaly místní poměry. Funkce těchto orgánů spočívala nejen v řídicí a kontrolní činnosti, ale především v metodickém usměrňování a v pomoci při plnění těchto úkolů. Obecní orgány, okresní úřady a státní policejní úřady využívaly nově zřízených poradních sborů civilní protiletectkové ochrany při plnění vlastních úkolů v rámci civilní protiletectkové ochrany zejména při tvorbě plánů a při zabezpečování potřebného materiálu k provedení nezbytných ochranných opatření. Obdobně byl i při Ministerstvu vnitra zřízen poradní sbor, složený ze zástupců centrálních úřadů a z odborníků jednotlivých rezortů, který se zabýval otázkami ochrany z hlediska nejoptimálnějšího způsobu jejich realizace a byl oprávněn vydávat veřejné posudky.

Těžiště organizace civilní protiletectkové ochrany spočívalo na obcích (městech) a z hlediska obrany státu na důležitých soukromých i státních výrobně-hospodářských subjektech (podnicích). Těm bylo za účelem ochrany před leteckými útoky nařízeno především:

zpracovat tzv. ochranný plán;
 ustavit a proškolit orgány protiletectkové ochrany;
 pořídit věcné prostředky k ochraně a tuto ochranu realizovat;
 provádět cvičení protiletectkové ochrany.

Na úrovni obce byl za řádné provedení příprav k civilní protiletectkové ochraně odpovědný starosta obce. Ten ustanovoval velitele místní protiletectkové ochrany jako svého zástupce pro otázky ochrany obyvatelstva. Vlastní činnost zabezpečovaly výkonné složky civilní protiletectkové ochrany, které byly se svými veliteli povolávány k plnění praktických úkolů civilní protiletectkové ochrany.³⁹

³⁹ ŠILHÁNEK, B. – DVOŘÁK, J.: *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Praha: MV – GŘ HZS ČR, 2003, s. 12–13 s. ISBN 80-86640-12-4.

Schéma organizace civilní protiletecké ochrany v obci⁴⁰

Výkonné složky civilní protiletecké ochrany a jejich předurčení

Výkonné složky se v zásadě rozdělovaly na svépomocnou službu obyvatelstva a na tzv. pohotovostní oddíly veřejné služby. Členy výkonných složek mohly být jen osoby nepodléhající při mobilizaci povinnosti vojenské služby, podle potřeby také ženy a mládež.

Svépomocná služba obyvatelstva – jako základní prostředek obce, byla předurčena k odstraňování místních a menších účinků leteckých útoků. Tato služba byla organizována podle domů, jejichž majitelé ustanovovali z jejich obyvatel domovní hlídky s velitelem. V ulici nebo bloku domů tvořilo několik domovních hlídek domovní družstvo se zvláštním velitelem. Pokud bylo třeba, mohl velitel domovní hlídky požádat o pomoc domovní družstvo. Domovní hlídky i domovní družstva byla vybavena vším, co potřebovala ke své činnosti (zařízení k vyhlásování poplachu, pomocné hasící prostředky, nejnútnejší materiál pro první pomoc, asanační a neutralizační látky atd.). V případě, že na vzniklou situaci domovní družstvo nestačilo, vyžadoval jeho velitel pomoc u příslušné jednotky veřejné služby.

Veřejná služba – skládala se z osmi odborných služeb, jejichž pohotovostní oddíly byly předurčeny k plnění úkolů podle své specializace. Prováděla rozsáhlé záchranné a likvidační práce, na které síly svépomocné služby nestačily. Veřejnou službu tvořilo velké množství osob a bylo možno povolávat k povinné součinnosti různé místní korporace i jednotlivce. Každý občan, nepodléhající branné povinnosti, měl být vycvičen ve prospěch některé odbornosti veřejné služby.

Zajištění individuální protichemické ochrany

Úkoly pro tuto oblast vycházely především z § 2 a 4 *zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům* a spočívala v zabezpečení plynovými maskami. Aktuální potřebu řešení této oblasti podtrhuje zejména množství bojových otravných látek, které již v průběhu první světové války nebo záhy po jejím ukončení byly vyvinuté⁴¹. V obcích, zařazených do kategorií, vydávaly příslušné místní nebo státní policejní úřady pokyny všem subjektům, které byly povinny opatřit plynové masky pro sebe a své podřízené. Jednalo se především o provozovatele

⁴⁰ Tamtéž, s. 13.

⁴¹ Jednalo se o bojové otravné látky dusivé – chlor, fosgen, difosgen, chlorpikrin, zpuchýřující – yperit, lewisit a dráždivé – chloracetofenon, difenylarsinchlorid, difenylarsinkyamid, adamsit.

výrobně-hospodářských podniků a zařízení, které nepřerušovaly provoz při vyhlášení leteckého poplachu a při vzdušném napadení. To se týkalo také příslušníků všech služeb, organizovaných v rámci civilní protiletecké ochrany. Kontrolou stavu vybavenosti plynovými maskami u této kategorie zaměstnanců byly také pověřeny místní úřady.

Protože ochrana plynovými maskami byla řešena zásadně na komerční bázi, bylo *vládním nařízením č. 199/1935 Sb. z. a n., jímž se vydávají některé předpisy o pořizování plynových masek a o některých povinnostech obcí podle zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům*⁴² stanoveno, kdo bude povinen pořídit si plynovou masku na vlastní náklady a komu budou tyto náklady zčásti nebo úplně uhrazeny ze státních, eventuálně obecních prostředků (lidé nemajetní, osamělé matky atd.).

Výroba, opravy a prodej plynových masek a jejich součástí včetně jejich zkoušení, dovozu a vývozu byly podrobně specifikovány *vládním nařízením č. 83/1935 Sb. z. a n., o živnosti výroby, opravy a prodeje plynových masek a jejich součástí, jakož i o jejich zkoušení, dovozu a vývozu*⁴³. Vzhledem k tomu, že se jednalo o činnosti důležité pro ochranu obyvatelstva, byly tyto činnosti *živnosti koncesovanou*, aby měl stát tuto oblast ochrany plně pod kontrolou. Za nedodržení ustanovení vládního nařízení a nižších prováděcích předpisů, vztahujících se k problematice plynových masek, hrozily poměrně přísné sankce včetně odejmutí koncese.

Přestože československý meziválečný chemický průmysl byl vyspělý a od roku 1923 byla zahájena výroba plynových masek a filtrů pro armádu nezávisle na zahraničí, výroba plynových masek pro potřeby ochrany obyvatelstva byla zahájena až v roce 1937. Soutěž na výrobu plynové masky pro obyvatelstvo byla sice vypsána již v roce 1933, avšak přes zdoluhavé řešení otázky výroby, stanovení její prodejní ceny, zásad distribuce atd., koncese na její výrobu byly uděleny vybraným firmám až v roce 1937. Takže distribuce těchto masek byla prováděna prakticky až před okupací. Tyto průtahy byly také částečně zapříčiněny firmami, ucházejícími se o výrobu, neboť se jednalo o lukrativní státní zakázku.⁴⁴

Maska S-35-38 VM-1a. Zdroj: Mgr. Milan Výhlídal. Foto: Jan Kyselák.

⁴² Vládní nařízení č. 199/1935 Sb. z. a n., jímž se vydávají některé předpisy o pořizování plynových masek a o některých povinnostech obcí podle zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům.

⁴³ Vládní nařízení č. 83/1935 Sb. z. a n., o živnosti výroby, opravy a prodeje plynových masek a jejich součástí, jakož i o jejich zkoušení, dovozu a vývozu.

⁴⁴ ŠILHÁNEK, B. – DVOŘÁK, J.: *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. MV – GR HZS ČR, 2003, s. 19.

Od poloviny roku 1936 výše uvedený zákon doprovázela i Směrnice s názvem *CPO-5 Ochrana proti bojovým látkám*.

Směrnice spolu se svými dvěma doplňky zahrnovaly problematiku:

bojových otravných látek;

ochrany osob proti bojovým otravným látkám;

ochrany zvířat;

ochrany potravin, píce a vody;

detekční služby;

asanační služby;

ochrany podniků;

pokynů o ošetřování a ukládání civilních plynových masek jednotlivců;

podrobností k ochraně potravin.

CPO-5 Ochrana proti bojovým látkám. Směrnice pozměňují původně zavedené označení bojové plyny na bojové látky. Zdroj: MZK v Brně.

Zabezpečení kolektivní ochrany

Kolektivní ochrana obyvatelstva před leteckými útoky vycházela rovněž ze *zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům*, kde jí byla věnována zvláštní pozornost zejména v § 1 a 3–5. Měla zajišťovat ochranu nejen před leteckými útoky, ale rovněž i ochranu před použitím bojových otravných látek. Podrobnosti byly upraveny *zákonem č. 5/1889 čes z.z., jímžto se vydává stavební řád pro království České, vyjímajíc obce, pro které platí stavební řád ze dne 10. dubna 1886 č. 40 z.z.*⁴⁵ a příslušným vládním nařízením. Vlastníkům

⁴⁵ Zákon č. 5/1889 čes z.z., *jímžto se vydává stavební řád pro království České, vyjímajíc obce, pro které platí stavební řád ze dne 10. dubna 1886 č. 40 z.z.*, ve znění pozdějších předpisů.

nemovitostí byla zákonem uložena povinnost postarat se o vhodné úkryty pro zaměstnance objektů nejrůznější právní povahy, nacházejících se v prostorech jejich nemovitostí. Stavebníkům nových budov, pokud se výstavba nacházela v kategorizovaném území, byla uložena povinnost vybudovat v rámci investice úkryty pro obyvatele těchto budov. Vlastníci, eventuálně stavebníci těchto nových objektů, byli povinni zabezpečovat údržbu vybudovaných úkrytů.

Obce byly povinny postarat se na svůj náklad o dostatečný počet tzv. veřejných úkrytů. K jejich výstavbě mohly obce požadovat osobní úkony a dopravní prostředky. Pokud obec nesplnila tyto úkoly, zajistil nadřízený politický úřad jejich splnění jiným vhodným způsobem na náklady obce.

V ustanoveních vládních nařízení č. 103/1935 Sb. z. a n., o *daňových úlevách na opravy domů*⁴⁶ a č. 159/1934 Sb. z. a n., *kterým se mění a doplňují některé zákony týkající se bytové péče*⁴⁷ (daňové úlevy na opravy starých domů) bylo téměř shodně uvedeno, že „*Za opravu domu jest považovati opravu na domě nebo uvnitř domu a také práce a zařízení, jimiž se trvale zlepši stav domu, zejména po stránce zdravotní nebo stavebně technické, a úpravy podkrovní nebo sklepu za účelem vybudování úkrytů proti leteckým útokům.*“⁴⁸

I přes poměrně evidentní závaznost zajistit ve stanovených prostorech v rámci investiční výstavby nezbytný počet úkrytových míst, byla praxe často velmi odlišná a jediným kritériem byly minimální investiční náklady na danou stavbu. Podle tehdejších pramenů bylo např. v letech 1935 až 1937 postaveno v Brně celkem 1 300 novostaveb (z toho přizemních a jednopatrových 830, dvou a vícepatrových 470) a ani k jedné z nich nebyly stavebním úřadem předepsány odpovídající úkryty opatřené nouzovými východy. Již tehdy byla všeobecná snaha investorů vyhnout se povinnosti budování úkrytů pro obyvatelstvo v rámci investiční výstavby s cílem minimalizace nákladů.⁴⁹

Publikací zaměřených na problematiku individuální protichemické ochrany a kolektivní ochrany vycházela celá řada, není možné je v tomto článku všechny zmínit.⁵⁰

Závěr

Původní zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o *ochraně a obraně proti leteckým útokům* byl platný více než čtvrt století. Poněvadž však respektoval principy demokracie a tržního hospodářství, přestal po únoru 1948 vyhovovat novému státnímu zřízení. Proto byl Ministerstvem vnitra na podzim téhož roku zpracován návrh osnovy zákona o protiletecké ochraně. Zákon v tomto pojetí však nebyl nikdy projednáván. Tím byly až na jeden pokus v polovině devadesátých let minulého století navždy ukončeny snahy o přijetí samostatného zákona, který by v našem státě komplexně řešil (pro mír i pro válku) problematiku ochrany obyvatelstva. Především na základě tohoto zákona a jeho prováděcích předpisů, byla v předválečném období důsledně realizována

⁴⁶ Vládní nařízení č. 103/1935 Sb. z. a n., o *daňových úlevách na opravy domů*.

⁴⁷ Vládní nařízení č. 159/1934 Sb. z. a n., *kterým se mění a doplňují některé zákony týkající se bytové péče*.

⁴⁸ Tamtéž, s. 1.

⁴⁹ ŠILHÁNEK, B. – DVOŘÁK, J.: *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Praha: MV – GŘ HZS ČR, 2003, s. 20.

⁵⁰ Za všechny ostatní je alespoň vhodné uvést např.:

DVOŘÁK, A.: *Úkryty schodišťové: příspěvek k otázce protileteckých krytů*. Praha: Arnošt Dvořák, 1936. 5 s.

ANIKIN, T.: *Letectvo a protiletadlová obrana měst: praktické pojednání o vzdušných silách, rady a pokyny pro protiplynovou ochranu, masky, úkryty aj.* Praha: T. Anikin, 1935. 129 s.

FIŠER, S.: *Úkryty civilního obyvatelstva proti leteckým útokům*. Přerov: Svaz čs. důstojnictva, 1937. 114 s.

REŠKA, G.: *Praktická sebeobrana občana proti leteckým útokům*. Praha: Svaz čs. důstojnictva, 1934. 30 s.

příprava personálu civilní protiletecké ochrany na případný válečný konflikt. Jak a do jaké hloubky je příprava k civilní obraně (viz poznámka 1), tj. příprava na stav ohrožení státu a válečný stav, realizována v současnosti u orgánů veřejné správy, které na základě platných právních norem mají tuto oblast zajišťovat nebo u zařízení civilní ochrany či obyvatelstva, by se daly vést rozsáhlé diskuse.

Významnou roli v následujícím období ve směřování ochrany obyvatelstva sehrálo ve čtyřicátých letech minulého století přijetí *Směrnice pro prozatímní organizaci protiletecké ochrany* (1948). V padesátých letech jednak *Vládní usnesení o civilní obraně* (1951) – přílohou tohoto usnesení bylo *Nářízení o základních úkolech a povinnostech v civilní obraně na území Československé republiky* a rovněž *Usnesení vlády Československé republiky o civilní obraně Československé republiky* (1958) – se současně schválenou *Směrnici o civilní obraně Československé republiky*. Toto usnesení rušilo usnesení z roku 1951 a platilo až do konce roku 1982, kdy bylo zrušeno nově přijatou *Směrnici o civilní obraně Československé socialistické republiky* (platnost směrnice byla ukončena v roce 1993 v souvislosti se zrušením Rady obrany státu k 1. lednu 1993). Do konce roku 1999 se pak řešení ochrany obyvatelstva ještě opíralo (velmi rámcově) o *zákon č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky* a do konce roku 2000 o *zákon 425/2000 Sb., o okresních úřadech*. Od 1. ledna 2001 je pak tato oblast zakotvena *zákonem č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému*, a související provádějící předpisy.

Branná výchova byla od prvopočátku orientována čistě na problematiku vojenského ohrožení. Opírala se o právní normy bez ideologického podtextu. Počáteční podstata dobrovolnosti se posléze změnila v povinnost, i když ne na dlouhou dobu. Období bylo příznačné využíváním forem občanského a zájmového vzdělávání k branné výchově. Uplatňovány byly výkladově ilustrativní metody (přednášky) i metody řešení problémů (především inscenační metody). Za druhé světové války byla v rámci Protektorátu Čechy a Morava branná výchova obyvatelstva v útlumu, v rámci Slovenské republiky byla právně podporována, ovšem s určitým rasistickým podtextem.

Je až s podivem, jak rychle se od nabytí účinnosti prvního ze zákonů o branné výchově⁵¹ dokázala tato oblast zformovat, kolik úsilí směřujícího ke zvýšení úrovně branné výchovy obyvatelstva tehdejší republiky Československé bylo vynaloženo. Je také s podivem, jaké množství iniciativ vzniklo a jaké množství na tehdejší dobu velmi kvalitních publikací, které okamžitě mohly jak u dospělého obyvatelstva tak i školní mládeže započít velmi výrazným způsobem podporovat brannou výchovu, bylo vydáno do obsazení našeho státu 16. března 1939, tedy během pouhého jednoho a půl roku od přijetí uvedeného zákona⁵² a kolik publikací bylo vydáno i před přijetím tohoto zákona. Zhoršující se mezinárodní situace a hrozba možného brzkého ozbrojeného konfliktu ovšem vše vysvětluje...

Nejen výše uvedené iniciativy, časopisy, právní normy zákonné i podzákonné povahy i ostatní publikace, které v předmětné době (a nejen v této době) podporovaly oblast branné výchovy, jsou bezesporu velkým zdrojem ponaučení a zcela jistě by stály za podrobné prostudování v současné době.

Z počátku používaný pojem brannost, brannost národa, brannost národní (užíval již dr. Miroslav Tyrš) se postupně změnil na pojem „*branná výchova*“.⁵³ Tento pojem byl více než jedno-

⁵¹ Zákon č. 184/1937 Sb.

⁵² Srovnej se současnou situací od přijetí Koncepce přípravy občanů k obraně státu (schválena Usnesením vlády České republiky č. 38 ze dne 16. ledna 2013).

⁵³ Autorovi se nepodařilo dohledat zavedení pojmu „*branná výchova*“ a jeho prvotní užití. Ve třicátých letech minulého století se v podstatě paralelně užívá jak pojem brannost, tak i branná výchova, ke konci tohoto desetiletí začíná převažovat druhý z uvedených pojmů.

značný a zakotvovaly jej i jednotlivé zákony o branné výchově účinné v letech 1937 až 1939 a taktéž 1945 až 1951⁵⁴, 1951 až 1960⁵⁵ a 1973 až 1991⁵⁶. Poslední oficiální užití tohoto pojmu v rámci České republiky lze vztáhnout k 1. červenci 1991, kdy nabyl účinnosti *zákon č. 217/1991 Sb., o zrušení zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově, ve znění zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 17/1976 Sb.* Tento pojem se však užíval i před rokem 1937 a ani mezi léty 1960 a 1973 zcela nevymizel, je v podstatě používán i v dnešní době.

Ing. Jan Kyselák, Ph.D.
Česká republika
e-mail: jan.kyselak1@gmail.com

⁵⁴ Zákon č. 184/1937 Sb.

⁵⁵ Zákon č. 92/1951 Sb., o branné výchově, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁶ Zákon č. 73/1973 Sb., o branné výchově, ve znění pozdějších předpisů.